

GEREBEN ÁGNES:

„Engedd el népemet!”

Zsidók a háború utáni

Szovjetunióban

Gereben Ágnes óriási adathalmazt feldolgozó, megkerülhetetlen olvasmányt kínál azok számára, akik nemcsak a Szovjetunió, hanem a térség zsidóságának történetét tágabb összefüggésben akarják megismerni.

A háború után a Szovjetunióban újra és újra fellángoló antiszemitizmust Sztálin és Hitler 1939 augusztusától 1941 júniusáig tartó összeölelkezése vezette be. Mint Gereben Ágnes írja: „Ennek jegyében 1939 őszén 4200 németellenesnek minősített antifasiszta filmet, könyvet, színdarabot és más műalkotást betiltottak a Szovjetunióban.” Sztálin utasítására 1940 elején több száz, részben zsidó származású egykori német állampolgárt szolgáltattak ki a náci hatóságoknak. A Hitlerrel való barátság elmélyülésével párhuzamosan nőtt a nyilvánosság előtt szereplő szovjet zsidók iránti bizalmatlanság, ami a nagyorosz nacionalizmus részeként gyorsan terebélyesedő antiszemitizmusba csapott át, s akkor is tenyésztett, amikor a III. Birodalom megtámadta a Szovjetuniót. Részben ezzel magyarázható a holokausztot túlélő zsidóság iránt a Szovjetunióban tapasztalható közöny, sőt ellenségesség. (Egyes szovjet városok egyetemén, hivatalaiban

éppen 1945 után vezették be a zsidókkal szemben a numerus clausust, sőt a numerus nullust.)

A Kreml tudatosan hallgatott 1945 után a holokausztról, jóllehet a hatmillió áldozatból másfél millió volt szovjet állampolgár. Sőt a „pártapparátus 1946 októberében írásban kérte a központi bizottság tagjait, hogy tiltsák be a zsidóság háborús veszteségeit emlegető, szomorúságot, kiúttalanságot tükröző, nacionalista és vallásos tendenciájú jiddis irodalom megmaradt fórumait”, mert „az a benyomás alakul ki, hogy a fasizmus csak a zsidó lakosságot sújtotta”. A pártcsinovnyikok túlteljesítették a parancsot: 1952–1962 között jiddisül mindössze hat könyv jelent meg a Szovjetunióban, jóllehet az 1960-as évek elején a 2 268 000 főt számláló zsidó lakosságból 488 000 főnek jiddis volt az anyanyelve. A könyvben tárgyalt korszak nagy része a Sztálin halála utáni olvadás időszakára esik, azaz a Szovjetuniót 1945 után uraló antiszemitizmus nem a diktátor tudatállapotában, hanem a rendszer bel- és külpolitikájában gyökerezett.

A Szovjetunió a náci Németország legyőzésével óriási tekintélyre tett szert a világban. A háború előtt és után közvetlenül felcsapó antiszemita hullámok ellenére meghatározó módon támogatta Izrael állam létrejöttét, amelyet a Közel-Keletre becsempészett, szovjet érdekeket képviselő „trójai falónak” szánt. Nem

csupán az ENSZ-ben pártolta a zsidó államot, hanem a szavazás eredményét követően kirobbant arab–izraeli háborúban Prága közvetítésével nagy mennyiségű fegyvert és repülőgépet adott el Tel Avivnak.

Sztálint azonban sokkolta az a rokonszenv és lelkesedés, amellyel szovjet zsidók tízezrei a diplomáciai kapcsolatok felvétele után Golda Méir nagykövet asszonyt fogadták. (Az is tudomására jutott, hogy zsidó fiatalok tömegei siettek volna önkéntesként Izrael segítségére.) Izrael nem lett a Szovjetunió előretolt bástyája az arab világban, hanem a gazdaságilag, politikailag befolyásosabb, hatékonyabb Egyesült Államok pártfogását kereste és nyerte el.

Sztálin a Szovjetunió zsidó lakosságán állt bosszút: 1948 őszén a szovjet zsidók kulturális életét (és némileg érdekvédelmét is) koordináló Zsidó Antifasiszta Bizottságot és lapjait, intézményeit betiltották, vezetőit likvidálták, 1949-ben az elégedetlenkedő leningrádiak ezreit tartóztatták le, 1952-ben és 1953 elején a zsidó orvosok ellen nagyszabású kirakatpert készítettek elő, amelyben a zsidóság tömeges deportálásának kezdetét látta.

Sztálin halálát követően a per előkészítése félbeszakadt, a letartóztatottakat kiengedték, a kivégzettek özvegyeitől bocsánatot kértek. Berija, az 1937–39-es tisztogatások irányítója a demokratizálódás és az amnesztiarendeletek kezdeménye-

zőjeként lépett fel. Kérdés, meddig mehetett volna el... Bulganyin, Malenkov, Molotov és Hruscsov a sérített katonákkal szövetkezve likvidálta Beriját, hogy aztán egymás ellen is megküzdjenek a hatalom birtoklásáért...

A szovjeteknek 1955-től mégis sikerült megvetniük a lábukat a Közel-Keleten. Egyiptom, majd idővel az arab világ tekintélyes részének katonai és gazdasági támogatói lettek. Ettől kezdve arabbarát politikájuk határozta meg a zsidó származású szovjet állampolgárokkal szembeni magatartásukat. Immár szó sem lehetett az Izraelbe (vagy máshová) irányuló kivándorlásról. Ez csak a Szovjetunió felbomlása után vált lehetségessé. Akárcsak az önkéntes maradás – Oroszországban.

KOVÁCS ISTVÁN

(*Athenaeum Kiadó, 2003, 416 oldal, 2990 Ft*)

NORMAN G. FINKELSTEIN:

A Holokauszt-ipar
Gondolatok a zsidó
szenvedés tőkésítéséről

„A Holokauszt tehát egy taktikai húzás volt, amellyel törvényen kívül helyeztek minden, a zsidók ellen irányuló bírálatot: ezek a bírálatok csakis a beteges gyűlölet termékei le-